

STUDIJE

teologija braka i obitelji s obzirom na obiteljski odgoj u vjeri i katehezu

Vekoslav Grmič

UVOD

O braku u vezi s obitelji, prof. A. Trstenjak veli: "Tako u svoj prošlosti, a djelomično i u sadašnjosti stojimo pred dvojnošću: pred brakom kao osobnom stvari i obitelji kao socijalnom uredbom. Mogli bismo reći da brak ima dvije funkcije: uređuje odnose između muža i žene i ujedno daje posebno društveno uređenje (osigurava zaštitu majci i djetetu, raspoređuje posao i uređuje odnose prema drugim obiteljima te prema javnim institucijama). Drugim riječima: moramo razlikovati brak u užem smislu (muž-žena) kao osobnu i zasebnu povezanost dviju osoba i obitelj koja zahvaća posebnu interesnu i društvenu skupinu."¹

Međutim, kad govorimo o braku, naglasak je više na subjektivnoj razini zajedničkog života muža i žene, dok kad govorimo o obitelji, taj je naglasak pomaknut na objektivnu razinu, te ta-

ko pojam bračne zajednice uključuje i djecu. B. Liss poima obitelj tako izražajno da u bračnu zajednicu uključuje i dijete. Bez djeteta ili djece ne bi, naime, mogli govoriti o obitelji u pravom smislu.²

Nekad je brak kao osobna stvar potpuno bio podređen obitelji s njenim socijalnim interesima. U prednosti su bili brak i obitelj kao institucije. Odatle i izvanjska čvrstina braka. Danas, međutim, u prednost je stupio brak kao osobna stvar. Zato A. TRstenjak veli: "U onome što je prije tisućljeća brak podupirala čvrsta ustanova obiteljskog života, kojoj se osobni odnos između muža i žene s intimnom ljubavlju gotovo potpuno podređivao kao omalovažavajuća stvarnost, danas se ruši tradicionalna zgrada obitelji, a na njezino mjesto stupa u prednost osobni odnos u ljubavi između muža i žene s krajnje osjetljivim, čak konkurentnim osjećajem za visinu

¹ A. TRSTENJAK, Stara i nova slika obitelji, Celovec (Mohorjeva) 1974, str. 14-15.

² Usp. J. LANGE - B. LISS, Zielgruppe: Familie, Wien-Freiburg-Basel (Herder) 1977, str. 143.

tog intimnog, osobnog standarda života".³

"Tako su brak i obitelj danas prije svega nešto osobno, a institucionalne datosti stupaju u pozadinu, podređene su osobnim, subjektivnim zahtjevima. Obitelj je mjesto koje uvijek zahtijeva cjelovita čovjeka, tj. ne samo njegovu tjelesnu ili vitalnu moć, nego i njegovu dušu, zahtijeva glavu i srce: ljubav i ne-sebičnost, vjernost i požrvočnost, poštenje i velikodušnost, iskrenost i intimnost, svu osobnost i njezinu jednodržnost te nenadomjestivost".⁴

Takva je posebnost braka i obitelji danas. I na takav brak, takvu obitelj mislim kad govorimo o teologiji braka i obitelji.

Moramo ipak napomenuti, da ćemo govoriti o teologiji braka i obitelji, tj. o tome koliko teološke datosti predstavljaju duboke temelje za vjerski odgoj i katehezu. Nećemo se strogo zaustavljati na svim pitanjima koja se odnose na tu teologiju, nego samo na onima koja su za naš predmet najznačajnija.

POMACI U CRKVENOM POIMANJU BRAKA I OBITELJI

Katolička nauka o braku, kako je nalazimo u Zakoniku crkvenog prava i još prije u odlukama crkvenog učiteljstva, uči, da je brak ustanovljen od Boga, stvoritelja ljudske naravi, a obnovio telj te naravi, Isus Krist, podigao je brak na sakrament. Bračna je veza po svojoj naravi ugovor koji ustanovljuje slobodno i nerazriješivo zajedništvo muškarca i žene s nakanom da se održi ljudski rod. "Među krštenima ne može biti valjanog zakonskog ugovora, koji već samim tim ne bi bio sakrament", govori Zakonik

crkvenog prava (Kan. 1012, paragraf 2).

Zakonik crkvenog prava također jasno određuje nakanu braka: "Prvotna nakana braka jest rađati i odgajati djecu, a drugotna jest međusobna pomoć i smirenje požude" (kan. 1013 prgf. 2).

U okružnici pape Pija XI. "Casti connubii" čitamo o potomstvu u braku ovo: "Kršćanski roditelji neka osim toga znaju, da su pozvani ne samo na širenje i održavanje ljudskoga roda na zemlji, niti na odgajanje bilo kakvih štovalaca pravoga Boga, nego na to, da Kristovoj Crkvi rode potomstvo, da prenese život sugrađanima svetih i ukućanima Božjim (usp. Ef, 2,19), da bi se tako iz dana u dan množilo ljudstvo posvećeno čašćenju Boga i našega Spasitelja (VC 754).

Kako vidimo, brak je po toj tradicionalnoj crkvenoj nauci potpuno podređen obitelji. Obitelj s mnogo djece jest ideal. Roditelji su po naravi prvi i najvažniji odgojitelji djece.

Katolički brak i obitelj moraju imati hijerarhijsku strukturu. "Taj red uključuje prednost muža pred ženom i djecom, te pripremljenost za poslušnu podređenost žene"⁵. Kao takva, "obitelj neka bude osnovna idealna ćelija za uređenje ljudskog društva."⁶

To juridičko, objektivističko i paternalističko poimanje braka i obitelji moguće je, dakako, samo u odgovarajućem socijalno-kulturnom okviru ili svijetu. Taj se pak okvir danas snažno promijenio, kako smo već u uvodu napomenuli, u pravcu osobnog, partnerskog i uopće subjektivnog vrednovanja braka i obitelji. Zato je razumljivo, da su se i crkveni pogledi i naglasci u tom smislu izmijenili, usavršili, iako se to dakako, još nije ostvarilo u zadovoljavajućoj mjeri.

³ A. TRSTENJAK, nav. dj., str. 33.

⁴ Isto, str. 34-35.

⁵ PIO XI., Casti connubii, str. 154.

⁶ Usp. L. LANGE, Ehe und Familienpastoral heute, Wien-Freiburg-Basel (Herder) 1977, str. 171-172.

SISTEMATSKO-TEOLOŠKO OBZORJE BRAKA I OBITELJI

Drugi vatikanski sabor snažno je naglasio osobni vidik braka i obitelji - ljubav. I veli: "Brak nije ustanovljen samo za rađanje djece. Sama naime narav nerazrješivog saveza među supruzima kao i dobro djece zahtijevaju da i međusobna ljubav bračnih drugova zauzme mjesto koje joj pripada, da napreduje i dozrijeva. Zbog toga i kad nema djece, često puta tako željkovane, brak ostaje kao zajednica i zajedništvo čitavog života i zadržava svoju vrijednost i nerazrješivost" (GS 50,3).

Zato isti crkveni sabor također govori o "odgovornom prenošenju života" i teškoćama, te kako s njima uskladiti bračnu ljubav (usp. GS 51,3). Ipak i dalje ostaje kod tradicionalne spoznaje: "Brak i bračna ljubav su po svojoj naravi usmjereni prema rađanju i odgoju potomstva" (GS 50,1).

Izvanredno pak značenje nesumnjivo ima ono, što isti Sabor kaže o bračnom životu, o "činima koji su vlastiti braku". Izjavljuje, naime, da su ti čini "nešto časno i dostojno" (usp. GS 49,2). Govori također i o posvećenju supružnika: "Stoga se kršćanski supruzi, radi dužnosti i dostojanstva svoga staleža, jačaju i na neki način posvećuju posebnim sakramentom; ispunjavajući svoju bračnu i obiteljsku misiju snagom toga sakramenta te ispunjeni Kristovim duhom koji čitav njihov život prožimlje vjrom, ufanjem i ljubavlju, sve se više približuju osobnom savršenstvu i međusobnom posvećenju i, stoga, zajedničkom proslavljanju Boga." (GS 48, 2).

Crkva je, dakle, i gledom na poimanje braka osluhnula znakove vremena, ali ne tako da bi na njih u cjelini adekvatno odgovorila. Njene izjave počesto zvuče tako da ne otkrivaju potpuno ono, čemu pridijevamo "Sitz in Leben".

Ovdje se želimo dotaknuti ovih triju dimenzija braka i obitelji: religiozno-transcendentalne, ekleziološko-sakramentalne i eshatološke. Tako ćemo, naime, s triju vidika promotriti problematiku braka i obitelji.

1. S obzirom na religiozno-transcendentalnu dimenziju braka i obitelji moramo reći, da je prilično rječito potvrđuje ljudska povijest, socijalno-kulturna povijest i povijest religija. Više se puta suočavamo s posebnom sakralizacijom spolnosti i bračnih odnosa. Spolni odnosi, začecje i rođenje odvajkada su bili za čovjeka nešto tajanstveno, "čudesno", pa čak i božansko. Pretjerivanja su u tom pravcu često otišla predaleko. Ta poznata su božanstva, koja su ljudi častili spolnom razvratnošću. Ipak, vjerski su nazori oduvijek snažno utjecali na obiteljski život i oblikovali ga na poseban način tako, da se ti nazori očituju npr. u međusobnim odnosima članova obitelji, u odnosu prema pokojnima i u obiteljskom bogoštovlju.

Sv. pismo, dakako, odriče spolnosti takvu religioznu notu: ne pozna u vezi s njom nikakve sakralizacije i mitologizacije kakvu su poznavali pogani.⁷ Unatoč tome ne možemo reći da bi biblijskom poimanju braka i obitelji bila tuđa njihova religiozno-transcendentalna dimenzija. Nipošto, budući da Sv. pismo ne uči samo o Božjoj nadmašnosti i različitosti u odnosu prema stvarima, nego i o Božjoj prisutnosti u svijetu, te da i spasenje zahvaća sav svijet, a posebno čovjeka u cjelini. Vjerski su se pogledi izraelskog naroda snažno odrazili u obiteljskom životu i davali mu svoj pečat. Odnose izabranog naroda s Bogom Sv. pismo SZ uspoređuje s bračnim odnosima muža i

⁷ Usp. W. KASPER, Zur Theologie der christ-

lichen Ehe, Mainz (Grünwald) 1977, str. 35.

žene, s obiteljskim odnosima uopće. U Sv. pismu NZ opet nalazimo tu simboliku, koju zatim susrećemo u kršćanskoj mistici svih vremena. Zato i s kršćanskog gledišta smijemo govoriti o religiozno-transcendentalnoj dimenziji braka i obitelji.

Mogli bismo reći da u bračnom životu odjekuje ono, što R. Otto u vezi s Bogom naziva "mysterium tremendum" i "mysterium fascinans"; u njemu je prisutna tajnovita sila, koje se čovjek boji i koja ga istodobno tajnovito privlači. U bračnom životu svjedoci smo onoga što E. Schillebeeckx naziva prisutnošću "treće nadmašivog"⁸. To posebno vrijedi za odnose u ljubavi između muža i žene, i između roditelja i djece, kao i za nastanak i dozrijevanje novog ljudskog bića i svega što je s njim povezano. Čovjek u svim tim slučajevima na poseban način osjeća, da nije prepušten samome sebi, da je s njime netko kome se može povjeriti i radi čega se smije nadati i protiv nade. Čovjek tako reći iskustveno doživljava njegovo djelovanje i izgrađivanje. Ne boji se nikakvog rizika. To je dinamična strana one bogosličnosti, koju izražava Sv. pismo kad veli: "Na svoju sliku stvori Bog čovjeka, na sliku Božju on ga stvori, muško i žensko stvori ih" (Post 1,27). W. Kasper veli: "Gdje čovjek tako savršeno i u konačnosti prihvati temelj i cilj svoga postojanja, ondje je u duhu kršćanskog uvjerenja sam Bog na djelu". Konačni savez u vjernosti ima stoga religioznu dimenziju, koja je za nju bivstvena. Savezom, koji uključuje vjernost, čovjek se upućuje prema nečemu što je neizmjerljivo, bezuvjetno i o čemu više nema diskusije. Tu se dotiče posljednje tajne svog postojanja, tajne koja se tiče njega, a koja mu usprkos toga izmiče. Odlučuje se, naime, za neš-

to čega nikad nije potpuno shvatio. Živi iz nade i nadanja koje ne može potpuno utemeljiti niti on sam niti netko drugi kao njegov prtner. Pije tako reći na tuđi račun. Zato bračna vjernost nije samo simbol koji bi upozoravao na nešto izvan sebe, nego je sudionništvo u Božjoj vjernosti. Ljudi moraju bezuvjetno prihvaćati jedan drugog, jer ih je već netko konačno i bezuvjetno prihvatio. Stoga je bračna vjernost stvarnost u kojoj se može iskustveno doživjeti Boga... Brak je već svojom općeljudskom slikom nešto, što je usmjereno takvom tumačenju i usavršavanju (kako je naznačuje sakrament). Čovječja je vjernost tako reći gramatika pomoću koje je moguće opisati Božju vjernost, koja se u punini otkrila u Isusu Kristu..."⁹

Bog, koji je ljubav, na poseban je način prisutan u braku i obitelji. O toj istini nemoguće je adekvatno govoriti, a da istodobno ne govorimo o Bogu, kako je to i u duhu teološke antropologije ili antropološke teologije.¹⁰ Ne samo ljubav između muža i žene, nego i ljubav između roditelja i djece, ukoliko se radi o ljubavi i svemu što je s njom povezano, jasno nam govori o transcendenciji, koja je u ovom slučaju na poseban način prisutna u imanenciji, budući da Sv. pismo ponovno uspoređuje Božju ljubav s majčinskom i očinskom ljubavlju, koja ne poznaje granica. U braku i obitelji ostvaruje se Božja stvaralačka moć, koja je prožeta ljubavlju, bezuvjetnom ljubavlju i vjernošću.

2. Tako smo se približili ekleziološko-sakramentalnoj dimenziji braka i obitelji. Brak i obitelj su kako smo to vidjeli, već po svojoj naravi nešto, što ima duboku religiozno-transcendentalnu dimenziju. W. Kasper stoga opravdano govori, da nije nikako slučaj, što su reli-

⁸ Usp. J. SHEA, Eine theologische Sicht der menschlichen Beziehungsfähigkeiten und der Familienintimität, u: "Concilium", 15(1979), str. 60.

⁹ W. KASPER, nav. dj., str. 32-33.

¹⁰ Usp. J. SHEA, nav. dj., str. 59.

gionni simboli pratili sklapanje braka u svim ljudskim kulturama".¹¹ Osim toga, "intimnu zajednicu bračnog života i ljubavi Stvoritelj je utemeljio i providio vlastitim zakonima", kaže II. vatikanski crkveni sabor (GS 48,1). Ta, već na prvim stranicama Sv. pisma Starog zavjeta čitamo ono, što je kasnije izričito potvrdio i sam Isus Krist.

No za sav stvoreni svijet vrijedi također ono, što je zapisao apostol Pavao: "Ta u njemu (Kristu) sve je stvoreno po njemu i za njega... i sve u njemu postoji..." (Kol 1,16). Stoga je brak već po svojoj naravi i nešto sakramentalno, tj. "u svojoj veličini i svojim granicama, on je konkretan oblik ljudskog pouzdanja u spasenje i Božji blagoslov. Da, u tom smislu i u skladu s kršćanskom tradicijom smijemo govoriti o naravnom sakramentu ženidbe".¹²

Stoga je razumljivo što II. vatikanski sabor ponovno nalašava: "Krist Gospodin je blagoslovom obasuo tu mnogostruku ljubav koja je potekla iz vrela božanske ljubavi i koja je sazdana na sliku njegova sjedinjenja s Crkvom. Kao što je, naime, nekoć sam Bog savezom ljubavi i vjernosti prišao svome narodu, tako sada Spasitelj ljudi i Zaručnik Crkve dolazi u susret kršćanskim supruzima po sakramentu ženidbe" (GS 48,2).

Apostol Pavao piše u tom vidu Efežanima: "Muževi, ljubite svoje žene, kao što je i Krist ljubio Crkvu i sam sebe predao za nju... Tako su i muževi dužni ljubiti svoje žene kao svoja tjelesa. Tko svoju ženu ljubi ljubi samog sebe. Jer nitko nikada nije mrzio svoga tijela. Naprotiv hrani ga i njeguje kao i Krist Crkvu... Zato će čovjek ostaviti oca i majku

te prionuti uz ženu svoju, i bit će oni samo jedno tijelo. Ova je tajna uzvišena - a ja velim u odnosu na Krista i Crkvu" (Ef 5,25-32).

Krist i Crkva uzor su, model, nešto što ima odlučujuće značenje za ženidbu i bračni život. H. Baltensweiler veli: "U Kršćanskoj ženidbi prisutan je odnos između Krista i njegove zajednice. Zato se tu lako ostvaruje i spasenje (usp. 1 Kor 7,12-16). A sve se to ne događa u smislu nekog kršćanskog prevladavanja ženidbe kao takve, nego tako da tu sada postaje očito ono što je zamišljeno u redu ženidbe, kakav već postoji red na temelju stvaranja".¹³

Koliko, dakle, ženidba na poseban način predstavlja, tj. uprisutnjuje vezu između Krista i Crkve, toliko je ona dionik toga otajstva i Kristove milosti. Sakramentalnost ženidbe sastoji se u tome, što može predstavljati vidljiv oblik Crkve, kao na pr. obitelj i veće zajednice. Izrazimo li se teološki, tj. da muž i žena sebi uzajamno podjeljuju sakrament, onda se kaže, da se u tako određenoj ljubavi ostvaruje Crkva."¹⁴

Ženidba je ustanovljena od Boga kao i Crkva (opus operatum), a to se pokazuje i postaje djelotvorno tek po živoj vjeri, nadi i ljubavi (opus operantis). "Vršenje vjere, ufanja i ljubavi u pristanaku, u spolnim odnosima, u svakodnevnicima ženidbe ostvaruje se spasiteljsko djelo".¹⁵ W. Kasper opravdano veli: "Sakramentalnost se ženidbe, naime, ne da 'dokazati' pomoću nekih riječi kojima bi ona bila utemeljena. Značajnija od takvih 'dokaza' je ispovijed da je ženidba u osnovi uvedena u otkupiteljsko djelo Isusa Krista".¹⁶ U pitanju, što čini ženidba-sakrament krije se pitanje što

¹¹ Usp. W. KASPER, nav. dj., str. 33.

¹² Usp. isto, str. 36.

¹³ Nav. J. DUSS-VON WERDT, *Theologie der Ehe der sakramentale Charakter der Ehe*, u: *Mysterium salutis* 4/2, Einsiedeln-Zürich-Köln (Benziger)

1973, str. 435.

¹⁴ J. DUSS-VON WERDT, nav. dj., str. 442.

¹⁵ Isto, str. 443.

¹⁶ W. KASPER, nav. dj., str. 36-37.

čini ženidba-Crkva. Radi se o tome, da pokažemo i osvjetlimo eklezijalnu dimenziju ženidbe u vezi s Kristovom tajnom. S obzirom na crkveno vjenčanje mogli bismo reći, da se radi o odluci vjere, koja se tiče ostvarenja Crkve u zajedničkom životu iz vjere, ufanja i ljubavi, za koji se zaručnici odlučuju. Kako se Crkva ostvaruje u ženidbi, tako se ženidba sklapa i dovršava u Crkvi.

Sakramentalnost ženidbe bez sumnje se na neki način očituje i ostvaruje u obiteljskoj sredini, u čitavu obiteljskom životu, kako smo već napomenuli. To također naglašava II. vatikanski sabor, koji zaključuje: "Djeca, kao živi članovi obitelji, na svoj način pridonose posvećenju roditelja... Tako će kršćanska obitelj, jer nastaje iz ženidbe, koja je slika i sudioništvo u savezu ljubavi između Krista i Crkve, otkriti svima živu prisutnost Spasitelja u svijetu i istinsku narav Crkve, kako ljubavljaju supruga, nesebičnom plodnošću, jedinstvom i vjernošću, tako i ljubaznom suradnjom svih njezinih članova" (GS 48,4). Obitelj je prema riječima istog crkvenog sabora "domaća Crkva" (usp. LG 11,2) i zato tim više bračni i obiteljski život, ukoliko se ostvaruje u Duhu Svetom, označuje "duhovno darivanje ugodno Bogu po Isusu Kristu" (usp. LG 34,2).

3. Kako Crkva tako su i ženidba i obitelj nešto dinamično, nešto stalno na putu prema konačnoj savršenosti u onostranstvu, budući da se u ženidbi kao i u obitelji na neki način već očituje bogatstvo Božje ljubavi koju izražavamo trojstvenošću Boga. W. Kasper veli: "Crkva je sakramentalan znak i oruđe, prethodno osvajanje u znaku posljednjeg združenja i pomirenja čovječanstva, te eshatološkog mira među narodima. I ženidba je znak eshatološke nade."¹⁷ Ženidba i obitelj svakako imaju i eshatološku di-

menziju. Tako prema II. vatikanskom saboru: "Kršćanska obitelj glasno naviješta kako Božje moći Božjega kraljevstva, koje naviješta sada djeluju, tako i nadu u blaženi život". (usp. LG 35,3).

Moramo također reći, da ne smijemo previdjeti takozvane "eshatološke brane", kad govorimo o eshatološkoj dimenziji ženidbe i obitelji. Krist veli: "Kad ljudi uskrsnu od mrtvih, niti će se ženiti niti udavati, nego će biti kao anđeli nebeski" (Mk 12,25). U istom smislu moramo razumjeti i Pavlove riječi: "Odsada preostaje da i oni koji imaju žene žive kao da ih nemaju... jer prolazi vanjski oblik ovoga svijeta" (1 Kor 7,30-31).

Ženidba i obitelj spadaju u "obličje ovoga svijeta", koje će jednom proći, zato nisu zadnje vrednote, nego predzadnje, privremene. To svakako označuje relativnost braka i obitelji, ali te obje istinitosti nisu radi toga nipošto obezvrijeđene. "Ta eshatološka relativnost u biti ne razvrednuje ženidbu, nego joj daje nosi smisao. Baš tada kad ženidbi priznamo predzadnju vrijednost, mi je demitologiziramo, demistificiramo i desakraliziramo; ona tek u svojoj imanentnoj ljepoti i unutarnjem bogatstvu dolazi do istinske vrijednosti. Ako naprotiv gajimo pretjerana iščekivanja u vezi sa ženidbom i supruzima, onda to nužno mora voditi u razočaranje. Nijedan, naime, partner ne može drugome dati 'nebo na zemlji'... Eshatološka brana je također zato izvor kršćanske slobode u braku, oba partnera veže uz Boga i sprečava da jedno drugome budu robovi".¹⁸

Eshatološka brana isto tako znači da u braku i obitelji moramo uistinu računati s križem, kao i na ljudsku ograničenost i grešnost. Sve to opet ne znači obezvređivanje braka i obitelji, nego čuvanje pred ispraznom utopijom,

¹⁷ Isto, str. 53.

¹⁸ Isto, str. 53.

poticanje u nastojanju oko rasta u ljubavi i nadi, te brigu za vjernost unatoč zamračenjima, koja se pojavljuju u ženidbenom i obiteljskom životu. Ni u jednom braku i obitelji nema 'neba na zemlji', i zbog toga čovjek ne može naći ono, što zahtijeva činjenica, da sebe beskrajno nadilazi.

Eshatološka brana na kraju krajeva čuva supružnike i članove obitelji općenito od zatvaranja u geto, od predavanja ljubavi koja bi poznavala samo potrebe domaćeg obiteljskog kruga i postavljanja uskih granica, te zbog toga ne bi poznavala drugih ljudi niti Boga. Eshatološka brana otvara brak i obitelj ljudskoj zajednici uopće, te svijetu i transcendenciji - Bogu. Tek tako brak i obitelj mogu postati "škola za obogaćivanje u ljudskosti" i svojim dioništvom stvarno pridonositi izgradnji Kristova tijela, Crkve uopće, i s druge strane postati dostupni svemu onome što im šira ljudska i posebno crkvena zajednica može ponuditi.

PRAKTIČNO-TEOLOŠKO OBZORJE BRAKA I OBITELJI

S teoretsko-teološkim pogledima na brak i obitelj povezani su, dakako, i odgovarajući praktično-teološki pogledi i zaključci. Nas ti zaključci zanimaju toliko koliko se odnose na vjerski odgoj u obitelji i katehezu.

Praktična teologija svakako mora uzimati u obzir konkretne prilike u kojima čovjek živi, a u našem konkretnom primjeru kažemo, da mora uzimati u obzir posebno konkretnu sliku današnje obitelji. Zato unaprijed želim upozoriti na još neke poteze, koji tu sliku određuju i koje moramo imati u vidu.

Brak i obitelj danas su u mnogom

pogledu postali žrtva neprestanih, više ili manje dubokih promjena. Iz obitelji, u kojoj su se nekoć susretala i živjela pokoljenja, nastala je obitelj koju sačinjavaju tek supruzi i neko vrijeme još njihova djeca. Odnosi u obitelji nisu više patrijarhalni nego partnerski. Namjesto većeg broja djece danas u obiteljima imamo tek jedno ili najviše dvoje djece. Obitelj također ne živi više od posjeda, nego sve više od zarade njenih članova. Zarada je njihova materijalna osnova. Baš zato je obitelj sve manje proizvodna cjelina a sve više potrošačka. Članovi obitelji dolaze i sastaju se samo u slobodnom vremenu, nikako u radnom. Općenito iz nekadašnje statičko-stabilne nastaje dinamično-mobilna obitelj. Sve te promjene duboko zadiru u obiteljski život i na svoj ga način oblikuju, čak i u vjerskom odgoju.¹⁹

Ne bi dakako smjeli zaboraviti ni druge promjene, koje na pr. spominje "Konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu", kad veli: "Danas čovječanstvo proživljava novo razdoblje svoje povijesti, u kojem se duboke i brze promjene postepeno proširuju na cijeli svijet... Te promjene pak sa svoje strane djeluju na samog čovjeka, na njegove individualne i kolektivne sudove i želje, na njegov način mišljenja i djelovanja što se tiče stvari i ljudi" (GS 4,2). Tko bi mogao tvrditi, da te promjene nisu značajne za obiteljski život i da u njemu ne nalaze odjeka, da ih nije potrebno uzimati u obzir, pogotovo kad govorimo o vjerskom odgoju u obitelji? Zato se F. Xav. Kaufmann opravdano pita: "Odakle će danas obitelj primiti uvjerenje i oduševljenje, polet za vjerski odgoj svoje djece?"²⁰

Nakon ove kratke napomene, koju koristimo kao osnovu za razmišljanje u vezi s onim što ćemo reći, pokušajmo sa-

¹⁹ Usp. E. ELL, *Fördern statt fordern*, Freiburg-Basel-Wien (Herder) 1970, str. 11.

²⁰ Usp. F. Xav. KAUFMANN, *Kirche begreifen*, Freiburg-Basel-Wien (Herder) 1979, str. 186.

da izvući neke praktične zaključke glede vjerskog odgoja iz teoretsko-teoloških razmišljanja o braku i obitelji.

1. Religiozno transcendentno obzorje braka i obitelji svakako je pogodna okolina za stvaranje takvog ozračja, koje prije svega znači pospješiti uvjete vjere u čovjeku. Ovamo spadaju neke osnovne komponente obiteljskog života kao što su: ljubav, vjernost, povjerenje. Dijete koje raste u takvom ozračju, otvoreno je za vjerovanje i u kršćanskom smislu riječi, iako nema puno govora o izričito vjerskom djelovanju.²¹

Ponajprije premalo smo svjesni što za vjerski odgoj znači takovo ozračje u obitelji. Time, dakako, nije rečeno, da bi to ozračje moralo biti osigurano od teškoća i konflikata od onog što izražavamo riječju "Križ". Nikako, jer se baš u trenucima kušnji očituje moć ljubavi, vjernosti i povjerenja; očituje se ono, što čovjeka na poseban način pripravlja za kršćansko vjerovanje, koje također znači odricanje, prevladavanje, nesavršenost i rizik, nadanje protiv nade, križ i pobjedu nad križem.²² Svestrano osigurano djetinjstvo obično je vrlo slaba priprava na život i još slabiji temelj za kršćansku vjernost. Dijete ostaje nesamostalno, jer u stvari roditelji mjesto njega misle, vjeruju i trpe. I tako se događa, da će jednom morati priznati, kako je to izjavila neka kći: "Čovjek više ne zna što da misli. Osjećam da su me prevarile bajke, kojima još samo odrasli vjeruju i zato se pokatkad osjećam krivom, jer ih više ne mogu uzimati stvarno".²³

2. Ukoliko su brak i obitelj "domaća Crkva" ili Crkva u malom, koju određuje eklezijalno-sakramentalna dimenzija, obitelj je zajednica s proročkim, svećeničkim i vodstvenim poslanjem i u

njoj se treba ostvarivati trostruka služba Crkve.

Ta se trostruka služba može izvršivati na više načina. Najprije tako, da sav ljudski život bude prožet vjerom, nadom i ljubavlju. Takav je, naime, život trajno uvjerenje, trajno darivanje i trajno preobraćenje svijeta u Božje kraljevstvo. Izvršivanje trostruke službe može nadalje dobiti određeniji oblik u riječi i djelu prilikom raznih trenutaka bračnog i obiteljskog života, prilikom značajnijih crkvenih blagdana. Roditelji su pozvani da prema svojim mogućnostima na oba načina izvršuju trostruko poslanje ili trostruku službu Crkve u obitelji.

Drugi vatikanski crkveni sabor zaključuje: "Stoga se kršćanski supruzi, radi dužnosti i dostojanstva svoga staleža, jačaju i na neki način posvećuju posebnim sakramentom" (GS 48,3). Vjerski odgoj u obitelji, mora po zamisli II. vatikanskog sabora biti takav, da djeca mogu lako postati zreli i odgovorni vjernici članovi Crkve i ljudskog društva uopće. Tako "Konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu" veli: "Djecu treba tako odgajati da, kad odrastu, mogu s punom sviješću odgovornosti slijediti zvanje, pa i svećeničko ili redovničko, i izabrati svoj životni poziv, te da, ako se vjenčaju, mogu osnovati svoju obitelj u povoljnim moralnim, socijalnim i ekonomskim uvjetima" (GS 2,1). Još određenije govori i odlomak o laičkom apostolatu: "Djecu treba tako odgajati da, nadilazeći okvire obitelji, otvore duh prema zajednicama, crkvenim i civilnim. U mjesnoj zajednici župe treba ih tako prihvatiti da u njoj steknu svijest da su živi i aktivni članovi Božjega naroda" (30,3).

Zato ne možemo govoriti o nekakvom "pri odgoju", kad govorimo o vjers-

²¹ Usp. F. BÖCKLE itd., *Ehe in der Diskussion*, Freiburg-Basel-Wien (Herder) 1969, str. 110 i sl.

²² Usp. G. HOMMEL, *Religionslöse Erziehung*

in der christlichen Familie?, München (Pfeiffer) 1969., str. 26 i dalje.

²³ Isto, str. 39.

kom odgoju u obitelji, niti o tome da vjerski život mora djeci prijeći "u naviku", jer je takav početak i zbog partnerskih odnosa u obitelji danas nemoguć i bezuspješan. A. Petzelt veli: "Odgojen je onaj koji je tako neovisan od svojih navika da nikad ne postaje rob onih navika koje ima. Iz golih se navika ne oblikuje nijedan značaj, nijedna odgovornost... Roditelji i odgojitelji... su odgovorni za razvoj djetetove vlastite odgovornosti, kad se za nj brinu. S navikama to nije nikako moguće postići"²⁴

Potpuno je kriv prisilan vjerski odgoj, koji ponajčešće postizava sasvim suprotne plodove. Najpoznatiji primjer takvog odgoja u novije vrijeme svakako je R. Höss, zapovjednik logora smrti u Auschwitzu, kojeg je otac "pobožnjak" pod svaku cijenu htio odgojiti za svećenika, a iz njega je nastao "krvolok".²⁵ Zdrav vjerski odgoj ne prisiljava, zato je tim uvjerljiviji i uspješniji. Tko ima takav odgoj, može poput teologa S. Arce-Martineza osjetiti ono što on veli: "Kršćanin sam, jer sam se rodio kao kršćanin, tj. rodio sam se u obitelji, koja je ispovijedala kršćansku vjeru. No nije je ispovijedala bez potrebe. Moji su roditelji osjećali da puno duguju Evandelju... Radilo se o "radikalnoj", tj. duboko ukorijenjenoj vjeri. Ti su korijeni imali svoj izvor u vjeri majke i bake"²⁶

Bog svakog čovjeka zove "po imenu" i roditelji moraju to priznati, iako je takvo spoznanje pokatkad i teško, jer će tek kasnije moći imati pravilan odnos prema svojoj djeci i odgajati ih za život. Karizme, koje Bog daje pojedinim vjernicima, II. vatikanski sabor ih tako snažno naglašava, moći će se u punoj mjeri razviti kod djece samo ispravnim roditeljskim odgojem prije svega sviješću obzirnosti roditelja i iskrenim priznavanjem da djeca

mogu biti drugačija nego što su oni sami.

Obiteljski odgoj treba prihvatiti smjernice II. vatikanskog crkvenog sabora s obzirom na dijalog, ekumenizam i suodgovornost svih vjernika u Crkvi, jer je sve to odgovor na znakove našeg vremena. Djeci ne smije ostati prikriveno unutar obitelji ono čime se oni susreću ili će se susretati izvan obiteljskog kruga, kao na pr. pluralizam pogleda na svijet i život, osjetljivost današnjeg čovjeka za vlastito dostojanstvo i slobodu te ljestvica vrednota za koju se zauzima današnja mladež. "Vjerski odgoj ne može, dakako, značiti samo to da dijete naučimo neke molitve. Radi se o tome, da dijete tako odgojimo, da će kasnije kao zreo čovjek biti sposoban odlučiti se za vjeru. Samu vjeru nije naprosto moguće unaprijed dati. Mlad čovjek mora vjeru usvojiti svojim samostalnim razmišljanjem. Odgoj u dječjim godinama tako postavlja tračnice da se stvore uvjeti za spomenuto ugodno razmišljanje"²⁷. Takav je odgoj moguće postići prije svega istinskim vjerskim razgovorima.

Što će se obitelj više otvoriti u pravcu crkvene i ljudske zajednice općenito, tim lakše će ispuniti tu svoju zadaću. Drugi vatikanski crkveni sabor veli: "Različite ustanove, osobito obiteljska udruženja, neka se trude da mladež i same bračne drugove, napose one koji su tek stupili u brak pomažu poukom i djelom te ih nastoje odgojiti za obiteljski, društveni i apostolski život" (GS 52,6). Posebno pak svećenici i pastoralni radnici uopće snose za to veliku odgovornost da roditelji budu osposobljeni za vjerski odgoj djece, kako je zahtijeva i omogućuje današnje vrijeme. Obitelj kao "Crkva u malom" mora biti povezana mjesnom Crkvom, župskom crkvenom

²⁴ Isto, str. 100.

²⁵ Usp. F. BÖCKLE itd., nav. dj., str. 107.

²⁶ S. ARCE-MARTINEZ, Ich bin der Weg, die

Werheit und das Leben, u: W. JENS, Warum ich Christ bin, München (Kindler) 1079., str. 27.

²⁷ J. LANGE-B. LISS, nav. dj., str. 152.

zajednicom, te sa svojim problemima, koji više puta tako živo odjekuju u životu nekih obitelji, da s K. Rahnerom moramo govoriti o "obiteljskoj dijaspori", što se tiče kršćanskog vjerovanja u njoj.²⁸

3. Tako smo se već dotakli problema odgoja u obitelji, ukoliko je on povezan s eshatološkom dimenzijom braka i obitelji. Ta je dimenzija prisutna i u vjerskom odgoju. Život u obitelji kao "relativnoj" i "predzadnoj" datosti i vjerski odgoj u njoj imaju pečat dimenzije biti na putu, dimenzije nastojanja oko trajnog usavršavanja, dimenzije poraza i pobjede, pouzdanja koje opravdava istinski posao i pouzdanje u Boga koji spašava čovjeka i koji je uvijek pred nama, iako je pokatkad s nama i u našoj sredini. U obzorju te eshatološke dimenzije svako dijete mora naučiti da svijet i sadašnji život uzima stvarno, tako da će lako moći biti općarano svijetom, a da istodobno ne postane njegov rob, što je za mladog čovjeka veoma značajno.²⁹

Pri svemu tom razmišljanju pojavljuje se jedno veliko pitanje: koliko je, naime, suvremenoj obitelji uopće moguće dati takve zadatke i očekivati da će ih moći ostvariti. Pitanje je, da možda ne gradimo kule u zraku kad tako snažno računamo na vjerski odgoj u obitelji. Da, to je pitanje, iako je tako neprijatno. J. Lange izjavljuje: "Upitno je tek popriječno naglašavati prava roditelja u odgoju, a da se istodobno ne pitamo koliko bi bilo potrebno dopuniti obiteljski odgoj i rasteretiti ga odgojem izvan obitelji, ili koliko bismo morali izmijeniti uobičajene obiteljske odgojne uloge u korist osobnog razvoja svih opterećenih oso-

ba".³⁰ Ž. Paulin u svom je sastavku "Spolna sloboda i čvrsta obiteljska veza" među ostalim zapisala i mišljenje američkog profesora Alvina Tofflera ovako: "Po njegovu mišljenju roditelje će u budućnosti zamijeniti ljudi koji će područje odgoja i njege djeteta izabrati kao svoj životni poziv, osposobiti se za nj, rasteretiti roditeljskih briga one parove, koji za njih nemaju ni dovoljno vremena ni dovoljno volje. Sama pa u razmišljanju o budućoj slici obitelji veli: "Starija će djeca čuvati mladu na igralištu, pomagati im u učenju i zajedno će odlaziti na izlete. Tako će se mladi već zarana sresti s problemima odgoja i spoznati, da je dijete velika osobna i društvena odgovornost. Kod te će spoznaje raščistiti i svoj odnos prema djeci."³¹

Već smo rekli, kako bi s tim u vezi bilo nužno što više pažnje posvetiti pastoralu obitelji i odraslih uopće, kao i pastoralu mladih u razvoju. Dalje smo napomenuli da već II. vatikanski sabor preporučuje povezanost obitelji međusobno i s crkvenom zajednicom ili zajednicom u župi. Ovamo nesumnjivo spada i sudjelovanje kateheta i roditelja u odgoju djece i jednako tako uzimanje u obzir svega onoga, što na tom području stvara društvo, iako u užem smislu, u takvim ustanovama nema ni govora o vjerskom odgoju. Nadalje, trebalo bi upozoriti još na nešto, naime, na rano uključivanje mladih u omladinske skupine.³² U takvim će skupinama ili zajednicama mladi naći sebe, svoj identitet. U njima će se dobro osjećati, jedni će se uz drugog "oštriti" i odgajati, a zajednica će im nuditi potporu i čvrstoću u vjeri. F. Xav. Kaufman zaključuje: "Očito je, da je ši-

²⁸ Usp. K. RAHNER, Der Christ und seine ungläubigen Verwandten, u: Schriften zur Theologie III, Einsiedeln-Zürich-Köln (Benziger) 1961, str. 422.

²⁹ Usp. G. HOMMEL, nav. dj., str. 81. i dalje.

³⁰ J. LANGE, nav. dj., str. 180.

³¹ Ž. PAULIN, Spolna sloboda in trdna družinska vez, Delo, od 29.12. 1979., str. 30.

³² Usp. H. SCHICKE-TAPPE, Christliche Erziehung in konfessionsverschiedenen Ehen, München (Don Bosco), 1979., str. 57.

nje kršćanstva među pokoljenjima koja nadolaze, povezano s oblikovanjem socijalnih skupina, koje kršćansku misao doživljavaju kao nešto, što daje smisao životu.”³³

Ipak, ćemo morati još tražiti načine, kako bi djeci i mladima uopće mogli pomoći, da se uistinu svjesno odluče za vjeru i da po njoj žive; kako da pomognemo roditeljima u njihovu nastojanju oko vjerskog odgoja djece i kako bi crkvena zajednica nadopunjavala nastojanje roditelja.

ZAKLJUČNE MISLI

Slika se obitelji danas naglo mijenja. Obitelj dobiva više konkretnih oblika, koji počesto imaju malo zajedničkog s onim, što smo nekad izražavali riječju ”obitelj”. Zato pitanje odgoja, posebno vjerskog odgoja, postaje zapleteno. S jedne strane, obitelj bi u tom pogledu morala odigrati značajnu ulogu, s druge pak strane znamo, da nije tako i da je više puta nemoguće očekivati nešto od nje. Pitanje se još više zapliće, ako pomislimo na vjerski odgoj u smislu crkvenosti, budući da uopće ne vidimo pravog izlaza. Vjerski odgoj i obitelj i usješ-

nost tog odgoja svakako su tijesno povezani s posuvremenjenjem Crkve i njenog poslanja uopće. Trebat će se tražiti i riskirati, samo da se Evandjelje naviješta i da bi suvremeni svijet bio sudionik navještaja spasenja.

Teologija braka i obitelji ima dakako pred očima brak i obitelj onih koji su učlanjeni u crkvenu zajednicu, i to vidljivo učlanjeni. Ali ne smijemo misliti da Krist i Božje kraljevstvo nisu i drugdje prisutni i da milost Božja ne djeluje i drugdje. O tome će trebati još razmišljati i teološku misao produbljivati u tom pravcu.

Slijedeće je pitanje, kad je vjerski odgoj najuspješniji: da li tada kad je o Bogu i vjerskim stvarima izrečeno mnogo govora, ili možda tada kada se radi o pospješivanju i razvoju osjećaja za vrednote. Biti kršćanin znači prije svega biti uistinu čovjek.

Svakako, odgoj je danas nadasve zajedničko traženje, pri čemu je važna ispravna motivacija, a ne odgoj u nekadašnjem smislu riječi. To vrijedi i za vjerski odgoj. Iz istog razloga, odgoj se danas toliko zahtijeva i toliko je podvrgnut najraznovrsnijim utjecajima, da je plod najraznovrsnijih faktora koje treba uzeti u obzir.

³³ F. Xav. KAUFMANN, nav. dj., str. 141.